

Boda József

A MAGYAR POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATOK
VÁZLATOS TÖRTÉNETE
A KEZDETEKTŐL A RENDSZERVÁLTOZTATÁSIG

Az írást Sallai János rendőr ezredesnek, egyetemi tanárnak ajánlom 65. születésnapja alkalmából!

A felderítést, hírszerzést, a titkos információgyűjtést, közkeletű nevén a kémkedést tekintjük az egyik legősibb mesterségnek, azonban a polgári titkosszolgálatok megjelenése csak a nemzetállamok kialakulásával egy időre tehető.

Az őskor embere a megélhetéssel kapcsolatos információkra koncentrált. A napi étel előteremtése, az időjárás elleni védekezés és az ellenséges törzsek elhelyezkedése, saját családjának, törzsének védelme érdekében folytatott felderítő tevékenységet.

Már az ókori asszírok, babiloniak, egyiptomiak, görögök, kínaiak és a médek is alkalmazták a felderítés különböző módjait egymás elleni küzdelmeik során.

A középkorra tehető, amikor már az állam érdekében rendszeres hírszerző tevékenység folyt. Az adatokat ebben az időben elsősorban kereskedőktől, utazóktól, zarándokoktól szerezték be.

Ugyan magyar forrásból írásos emlékek nem állnak rendelkezésre honfoglaló őseink felderítő tevékenységéről, de azt VI. Bölcs Leó (886–912) bizánci császár *Taktika* című művéből ismerjük, hogy hadműveleteiket száguldozók, előcsatárok vezették be.¹

Árpád-házi királyaink időszak a fegyveres küzdelmekkel volt tele. Ezért azután fontos szerepe volt a hírszerzésnek és a csaták előtti felderítésnek. Erre

¹ GOTTFREICH–HONFI–WINDISCH 1974: 17.

a célra a legalkalmasabb fegyvernem a könnyűlovasság volt, amelyet a kisebb alegységektől a nagyobb létszámú seregtestekig alkalmaztak, a kialakult helyzetnek megfelelően.

A török háborúk idején a hírszerzés szervezetszerű meglétéről és vezetéséről nem beszélhetünk. Ebben az időszakban is a karavánok, kereskedők és utazók voltak leginkább használhatók az ellenség felderítésére, hiszen szabadon mozghattak a két fél között.

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós is hangsúlyozza *Vitéz Hadnagy* című művében a kémek alkalmazásának kiemelkedő fontosságát.

„Jó kémeket tartsunk, és azon igyekezzünk, hogy az ellenség dolgait megtudhassuk. Nincs költség, nincsen adomány hasznosabb, mint a kémekre való; ez tudja a vitézség szekerének, ez nélkül botlik, akad és nem jár egyiránt; bár te kincset költs rájuk, de usurával megfizetik neked, és ha csak egyszer megverheted az ellenséget; megfizettek immár teneked.”²

A POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATOK LÉTREJÖTTE ÉS MŰKÖDÉSE A HABSBURG BIRODALOM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IDEJÉN

Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő és német-római császárnő idején vált ki a polgári közigazgatásból a rendőrség. 1749-re teszi a szakirodalom az állam biztonságával kapcsolatos tevékenység kezdetét, amikor megalakították a császári udvarban az Erkölcsrendészeti, és a Könyvellenőrzési Bizottságokat. A következő esemény az volt, amikor bécsi központtal 1753-ban létrejött Alsó-Ausztria Tartományban az első *Rendészeti Hivatal*. Hasonló szervezetek, városi rendőr-felügyelőségek, rendőrbizottságok alakultak a birodalom nagyobb városaiban. A katonai helyőrségekben pedig 1775-től sorra alakultak meg a *Katonai Rendészeti Őrségek*, amelyek az adott város közrendjét is biztosították. A rendészeti tevékenységek összefogására 1782-ben a Rendészeti Hivatalt Rendőr-főigazgatósággá, 1789-ben Rendészeti Kormányirodává, 1793-ban pedig Udvari Rendőr Hivatallá szervezték át.³

² KLANICZAY 1985: 129.

³ ZACHAR 1999: 202–206.

II. József (1741–1790) német-római császár, magyar és cseh király uralkodásának idején 1782-ben egy külön rendőr-igazgatóság jött létre Bécsben. Az erről szóló javaslatot Johann Anton Pergen gróf (1725–1814), az alsó-ausztriai közigazgatás vezetője tette. A közigazgatási feladatok, ezen belül az *államrendőrségi* (titkosrendőri) ügyek tehát a katonai városparancsnoktól átkerültek a rendőr-igazgatósághoz.

Ezt a rendszert 1785–1790 között fokozatosan az egész birodalomra kiterjesztették.

Mint a rendőrség vezetője, Pergen egy titkos utasításban foglalta össze a tartományi vezetők részére az államrendőrség feladatait:

- a hivatalnokok tevékenységének szemmel tartása;
- a hadsereg tagjainak megfigyelése (kiszűrni a külföldi országokkal kapcsolatban állókat, különösen a műszaki és tüzéregységekben szolgáló külföldieket és a fiatalokat);
- a klérus tagjainak figyelése;
- meg kellett tudniuk, hogy mit beszél a publikum az uralkodóról és kormányáról;
- figyelniük kellett a törvények és rendeletek érvényesülését;
- szemmel kellett tartani a külföldről esetleg beszivárgó gyanús elemeket, értékpapír-hamisítókat stb.⁴

I. Ferenc (1768–1835) 1792-es trónra lépése után már 1793-ban kinevezte Pergent „az örökös tartományok rendőrminiszterévé”, és elrendelte a rendőrség újjászervezését.

Pergen rendőrminiszter vezetésével megalakult a Legfelső Rendőrhatalóság (Oberste Polizeihofstelle), majd 1798-ban létrehozták az Udvari Cenzúra Bizottságot, amelyeket 1801-ben összevontak, és a továbbiakban Udvari Rendőri és Cenzúra Hivatalként működött egészen 1848. március 28-ai feloszlatásáig. A szervezet egyébként a korra jellemző módon besúgók, titkos ügynökök bevonásával, valamint szigorú cenzúrával tevékenykedett.

A magyar országgyűlés korabeli székhelyén, Pozsonyban külön erre a célra szervezett országgyűlési titkosrendőrség végezte ezt a titkos információgyűjtő tevékenységet, Leopold Valentin Ferstl vezetésével 1825 és 1848 között.

⁴ DEÁK 2015: 540–541.

Az európai forradalmi mozgalmak és a német egységmozgalmak erősödése miatt az 1830-as évek elején jelentkezett egy olyan igény a Német Szövetségbe tömörült államok vezetői részéről, hogy egy közös államrendőrségi információs rendszert (hálózatot) építsenek ki. 1833 elején Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich (1773–1859) osztrák kancellár javaslatára a németországi Mainzban Ausztria, Bajorország, Poroszország és Württemberg rendőri szerveinek közreműködésével megalakult a Mainzi Információs Iroda (Mainzer Informationsbüro), amely 1848-ig működött. Karl Noel, a bécsi rendőr-főigazgatóság főbiztosa lett az iroda első vezetője.

A birodalom belső biztonsági ügyeinek hatékony intézéséhez szintén szükség volt egy központi információs rendszerre. Ezt a rendszert fogta össze a Metternich vezette Államkancellária felügyelete alatt működő Központi Információs Bizottság.⁵

Magyar vonatkozásban ebből az időszakból titkosrendőri jelentések állnak rendelkezésre, amelyek a reformkori Magyarország országgyűlési képviselőiről készültek.

Tábori Kornél 1921-ben publikált könyvében találhatunk azután még adatokat a titkosrendőrség tevékenységéről. Tábori a Bécsi Levéltárban folytatott kutatásai eredményét hozta nyilvánosságra *Titkosrendőrség és Kamarilla, Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból* című művében.

„Magyarország történelmének megdöbbentő ismeretlen adatait találjuk meg azokban a jegyzőkönyvekben, amelyeket a kamarilla, vagy hivatalosan: Staatskonferenz ülésein vettek föl. A monarchia sorsának legfőbb intézői ültek össze, hogy meghallgassák a diszkrét notice-okat. Ezek meg a sok száz kém és tisztviselő roszvöltából – a birodalom legsötétebb zugából is fölkívánt jelentések összefoglalása után – kerültek az államkonferencia elé. Magát az összefoglalást eleinte a kancellár, később a rendőrminiszter végezte és az első ülés, amelyen a Central-Protocolle készült, 1834. május elsején folyt le. Gróf Reviczky Ádám, az adósságairól hírhedtté vált magyar kancellár tette a jelentést – rendszabályokról, amelyeket gyorsan végre kell hajtani a fölvidéki magyar megyékben.”⁶

Megállapíthatjuk tehát, hogy a katonai felderítés és hírszerzés mellett megjelent a mai értelemben vett polgári (rendőri) titkosszolgálati tevékenység.

⁵ DEÁK 2015: 21.

⁶ TÁBORI 1921: 14.

A POLGÁRI HÍRSZERZÉS A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC SZOLGÁLATÁBAN

Az 1848. tavaszi forradalom győzelme után sürgető feladattá vált – elsősorban Budapesten – a rend fenntartása. A Miniszteri Bizottmány Rottenbiller Lipót pesti helyettes polgármestert bízta meg április 17-én egy új „rendre ügyelő választmány” megszervezésével.

Szemere Bertalan a Batthyányi Lajos miniszterelnök által vezetett kormány belügyminisztereként (1848. március 23. – október 2.), majd a kormányzó Kossuth Lajos mellett, miniszterelnökként és egyben belügyminiszterként (1849. május 2. – augusztus 11.) nagy gondot fordított a titkos információgyűjtésre, amelyet az általa irányított államrendőrség végzett. Elsősorban a nemzetiségi területeken volt fontos, hogy az államrendőrség tagjai ne csupán a szó szoros értelmében vett közbiztonsági szolgálatot végezzék, hanem hogy a forradalom ügye védelmében bizalmas úton szerezzenek információkat a más nemzetiségű lakosok magatartásáról is.

A forradalommal szemben működő belső felforgatás elleni feladatokra a belügyminisztériumban létrehozott rendőri osztály, később Országos Rendőri Hivatal hatáskörébe tartozott a kormány és a honvédség biztonsága. Ezenkívül feladatuk volt az ellenséges hírszerzők, titkos ügynökök felderítése is. A rendőri hivatalnak nemcsak saját alkalmazottai voltak, hanem külső bizalmi személyeket is alkalmaztak, akik jelentéseiket a hivatalba juttatták el, s szigorúan titkosan kezelt díjazásukat is onnan kapták meg. A hivatal közvetlenül a miniszternek volt alárendelve, tőle kapta az utasításokat, és neki küldte meg jelentéseit.⁷

A rendőri osztály, majd a Hivatal első elnöke 1848. április 26-tól Perczel Mór földbirtokos, országgyűlési képviselő, későbbi honvédtábornok volt, tagjai pedig Hajnik Pál belügyi tanácsos, Nagy Gusztáv és Degré Alajos titkár, Buda és Pest város polgármesterei és négy városi polgár voltak.

A Kossuth Lajos vezette Országos Honvédelmi Bizottmány november 28-án Madarász Lászlót kérte fel a bizottmányon belül a rendőri és postai ügyek vezetésére. Alárendeltségébe került a BM-ből leválasztott rendőri osztályból és a Földművelési és Kereskedelmi Minisztériumból áthelyezett postaosztályból álló Országos Rendőri Hivatal. Amikor Madarász az úgynevezett *Zichy-gyémántok* ügye miatt lemondani kényszerült, Irányi Dániel vette át rövid időre a rendőri ügyek irányítását.

⁷ URBÁN 1991.

Őt 1849. május elején *Hajnik Pál* (1808–1864) követte. A szabadságharc majd egy-éves időtartama alatt esetenként volt érezhető csak az elhárítás katonai jellegének túlsúlya. Ennek az úttörő szakmai tevékenységnek kiemelkedő szervező-vezető egyénisége volt Hajnik Pál, akinek személye és munkássága a közvélemény előtt kevéssé ismert. Hajnik Pál címzetes nemzetőr őrnagy kormánybiztosként, majd rendőrfőnökként irányította az Országos Rendőr Igazgatóságot.⁸

A történelmi helyzet következtében nyilvánvaló a korabeli elhárítás vegyes jellege, tehát a civil és a katonai terület együttes jelenléte, és közöttük az éles határ hiánya. Az 1848–49-es magyar szabadságharc hírszerző és kémiszolgálatát vizsgálva, azt láthatjuk, hogy a honvédsereg vezetői sokkal jobban ismerték ellenfelük erejét és hadmozdulatait, mint a császáriak az ő hadi helyzetüket.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA ÉS HÍRSZERZŐ SZOLGÁLATA

A Monarchián belül három minisztérium is foglalkozott hírszerzéssel, titkos információgyűjtéssel. A hadügy alárendeltségében működő Nyilvántartó Irodán kívül a külügyben (a nagykövetségeken és konzuli hivatalokban) és a belügy-minisztériumokban folyt ilyen jellegű tevékenység.

A közös külügy szerepe a titkos információgyűjtésben

Az 1867-es kiegyezést követően megszűnt a birodalmi rendőrmisztérium, és a korábbi Legfelsőbb Rendőr Hatóság magyarországi információs hálózatát, valamint a velük foglalkozó központi egységet a közös külügyminisztériumhoz csatolták. A szervezeti átalakítás után a külügyminiszter elnöki osztálya volt felelős az informátori hálózat, a hazai és a külföldi sajtó befolyásolására hivatott személyek irányításáért és a költségvetés kezeléséért. Az osztályon belül az állam-biztonsági ügyekkel a 2. ügyosztály foglalkozott, a 3. pedig a sajtóval. A postai forgalom titkos ellenőrzésének irányítását a *rejtjelző és fordító osztály* végezte.

A feladatok ez irányú elosztása annak tudható be, hogy az 1848–49-es forradalmak után a Habsburg Birodalom kiterjedt államrendőrségi (befolyásolás, elhárítás, hírszerzés) tevékenységet folytatott a magyar és az olasz emigránsok

⁸ URBÁN 1992.

körében. Az osztrák diplomáciai képviselők mellett titkos kirendeltségek, ügynökségek működtek szerte Európában és az amerikai földrészen is. A legfontosabb változtatás az volt, hogy a belföldi rendőri és a külföldi diplomáciai jellegű titkos információgyűjtés is a közös külügyminisztérium irányítása alá tartozott, 1872-től Információs Iroda (*Informationsbüro*) néven.⁹

A belügyi szervezetek feladatai a titkos információgyűjtés terén

1867 tavaszán az állami rendőri hatóságok feloszlásával párhuzamosan a rendőri ügyek bécsi vezetői megtették az első lépéseket az új körülményekhez való alkalmazkodásra. Utasították ugyan a magyarországi rendőrigazgatókat, hogy szakítsák meg a kapcsolatot valamennyi konfidensükkel, de már előtte felmérték, kiket lenne érdemes központi levelezőként megtartani. Így azután legbefolyásosabb ügynökeiket sikeresen meg tudták védeni a lelepleződéstől, sőt továbbra is igénybe vehették szolgálataikat.

A kormányzati pozícióba került magyar konzervatívok (1860), ahogy majd a liberálisok (1867) is, nem tettek erőfeszítéseket a korábbi informátori rendszer „leleplezésére”, az új hatalmi elitnek sokkal inkább a múlt nyomainak eltüntetését vélték érdekükben állónak, mint a konfrontáció politikáját a bécsi birodalmi központtal. Ehelyett igen hamar, 1867 tavaszától kezdve zökkenőmentes információcsere és együttműködés alakult ki a két birodalmi fél rendőri ügyekért felelős vezetői között.¹⁰

A Monarchia külső határainak védelmét, beleértve a nyílt és titkos információgyűjtést, a Magyar Királyi Pénzügyőrség (1867–1947) és a vámhivatalok, a Magyar Királyi Csendőrség (1881–1945), valamint a Magyar Királyi Határrendőrség (1906–1918) látták el. Ezek a szervezetek végezték elsősorban a katonai jellegű felderítő munkát is a határtérségben. A megszerzett információkat továbbították a Nyilvántartó Iroda számára.

Ferenc József 1867. február 20-án Wenckheim Béla bárót nevezte ki a belügyi tárca élére. Formálisan báró Wenckheim Béla, Lónyai Menyhért, báró Eötvös József, Horváth Boldizsár, gróf Mikó Imre, Gorove István miniszterek egy miniszteri rendeletben március 10-én együtt jelentették be a kormányzás átvételét.¹¹

⁹ RESS 2012: 95.

¹⁰ DEÁK 2015: 540–541.

¹¹ Ministeri rendelet, 1867. márcz. 10-ről, a kormány tényleges átvétele; az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei beadványok elfogadása tárgyában 1867: 36–37.

A titkosrendőrség megalakulása

A főváros rendőrsége a megalakulása utáni években két testületben működött, a tisztviselőiben és az őrszemélyzetiben. A főváros növekedésével és fejlődésével azonban felmerült az igény egy, a titkos információgyűjtésre is felhatalmazott, hatékony felderítő és megfigyelői szervezet (detektívtestület) létrehozására.

„A bűnügyi rendészeti szolgálat terén bekövetkezett kiváló fontosságú átalakulás legelső alapja ugyanis Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1885. évi december 4-én 4786 eln. 85. szám alatt kelt rendeletében van letéve, a melyben foglalt felhatalmazás alapján Török János főkapitány december 8-án 11.206. fk. Eln. 85. szám alatt 28 ideiglenes detektívet nevezett ki.”¹²

1886. január 1-jén kezdhetette meg munkáját tehát a Detektívtestület, amelyet a magyar bűnügyi hírszerzés elődjének tekinthetünk. A testület speciális felderítésre, figyelésre, elfogásra szakosodott, civil ruhás, rendőri mivoltukat titokban tartó nyomozókból állt.

Az első detektívfőnök báró Splényi Ödön (1842–1909) volt. Splényi 1885-től kerületi kapitány volt Budapesten, és első sikeresen végrehajtott feladata a májusban kezdődő országos kiállítás volt. Érdemei elismeréseként megkapta a *Ferenc József-rend lovagkeresztjét*. A kitüntetés mellett szakmai elismerésként ideiglenes jelleggel detektívfelügyelőnek nevezték ki és megbízták a Detektív Osztály felállításával, amelynek azután négy évig (1886–1890) vezetője is volt.¹³

A Magyar Királyi Csendőrség nyílt és titkos információgyűjtő tevékenysége

A kiegyezés a magyarországi csendőrségek életében is komoly változást hozott. Erdélyben és Horvátországban a csendőrség tovább folytatta tevékenységét, azzal a változással, hogy az ezredeket átnevezték. Az erdélyiből lett a 10. sz. országos csendőrparancsnokság, a horvátországból pedig a 8. számú. Ettől az időponttól már nemcsak a hadügyminiszter alárendeltségében voltak, mert például a tisztek kinevezéséhez a magyar, illetve a horvát kormány jóváhagyása is szükséges volt.

¹² A Budapesti Fő- és Székesvárosi Állami Rendőrség 1895. évi működése 1896: 97.

¹³ SZOMOR 2011: 175–179.

A közbiztonsággal kapcsolatos minden döntéssel is a két kormány lett felruházva. Viszont a két csendőrparancsnokság továbbra is a közös hadsereg részét képezte, és a vezénylési nyelv a német maradt.¹⁴

Az 1881. évi II: tc.-kel létrehozott Magyar Királyi Csendőrség alapvetően a vidék közrendjének biztosításáért volt felelős. Bár nyomozati joggal bírt, önálló nyomozó szervvel az első világháború befejezéséig nem rendelkezett. A statisztikák szerint a csendőrség az első világháborúig 85–90%-os felderítési eredményeket ért el.

Az ország külső határainak őrzésében a Magyar Királyi Csendőrség 1891-től vett részt. Az 1912-ben a határszéli csendőrség részére kiadott utasítás már részletesen szabályozza az állam biztonságával kapcsolatos (nyílt és titkos) információgyűjtésre vonatkozó feladatokat:

„a./ A határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő – államrendészeti szempontból fontosabb – mozzanatokról és eseményekről tájékoztatás szerzése és az észleltekről az illetékes hatósággal való közlése;

b./ Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása, és feljelentése;

c./ Idegen politikai ügynökök megfigyelése;

d./ Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése az 1912. évi 48 999/V-a. és az 58 320/V-a.sz. belügyminiszteri rendeletben meghatározott mérvben;

e./ A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása”.

A Magyar Királyi Csendőrségen belül a határszéli csendőrség nem alkotott külön testületet, csupán a csendőrségen belüli szolgálati ággént jelent meg. A határszéli csendőrség az önállóan végzett felderítő jellegű munkája mellett az Osztrák–Magyar Monarchia felderítő szervezetével, a Nyilvántartó Irodával közösen is hajtott végre hírszerzői feladatokat.

A magyar belügyminiszter hozzájárulásával az egyes csendőr-kerületparancsnokságokon is létrehozhattak hírszerzői mellékállomásokat.

A Monarchia hírszerző tevékenységét természetesen a teljes Magyar Királyi Csendőrségnek támogatnia kellett, de legkiterjedtebb és konkrétabb formában

¹⁴ CSAPÓ 1999: 14.

ez a határszéli csendőrségnél jelentkezett. A csendőrség többi szervénél sokkal általánosabb jelleget öltött a hírszerzők munkájának segítése.¹⁵

AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR HÍRSZERZŐ SZERVEZET MEGJELENÉSE ÉS MŰKÖDÉSE 1945-IG

A két világháború közötti Magyarországon napjaink nemzetbiztonsági szervezeteihez hasonló testületek nem működtek.

Az önállóság első jelének tekinthető a Károlyi Mihály vezette magyar kormány Hadügyminisztériumában 1918. november 1-jén felállított 1. osztály, amelynek feladatai közé tartozott többek között a hírszerzés és nyilvántartás, amelyet Stojakovics Demeter¹⁶ vezérkari őrnagy állított fel. Az osztály 1919. január 1-től a Hadügyminisztérium 5. osztálya nevet kapta. Bár a Hadügyminisztériumból Hadügyi Népbiztosság lett, a Tanácsköztársaság idején is tovább működött, kibővült feladatrendszerrel.

Majd 1919 májusában a francia megszállás alatt lévő Szegeden a Tanácsköztársaság-ellenes erők kormányának hadügyminisztere Horthy Miklós altengernagy lett, aki megszervezte a Nemzeti Hadsereget. Ennek keretében 1919 júniusában létrehozták a Nemzeti Hadsereg hadművelleti csoportján (I. csoport) belül a hírszerző osztályt.

A Tanácsköztársaság bukása után a Nemzeti Hadsereg Fővezérségén a II. csoport (nyilvántartó) foglalkozott a hírszerzéssel, kémelhárítással és a sajtóüggyel. A budapesti Hadügyminisztériumban felállított 5.b osztály vele párhuzamos tevékenységet folytatott, ezért 1919 decemberében a két szervezetből létrehozták a Fővezérség II. csoportját. 1920. április 1-je újabb változást hozott. Megszűnt a Fővezérség, és létrehozták a Magyar Királyi Vezérkar főnöke beosztást, alárendeltségében a vezérkari irodákkal. Ezek egyike volt a Nyilvántartó Iroda.¹⁷

Az 1919. október 1-jén államosított magyarországi rendőrségek szervezete Magyar Királyi Állami Rendőrség, majd 1931-től Magyar Királyi Rendőrség néven működött. E testületben egy osztály foglalkozott a városokra kiterjedően a politikai bűncselekmények, illetve az azokra való felkészülés felderítésével.¹⁸

¹⁵ PARÁDI 2010.

¹⁶ Később Sztójai Döme néven vált ismertté és lett Magyarország miniszterelnöke (1944. március–augusztus).

¹⁷ SZAKÁLY 2015: 14–21.

¹⁸ BORBÉLY-KAPY 1942: 159–162.

A Magyar Királyi Csendőrség szervezetében pedig – többéves előkészítő munka nyomán – 1930-ban jelent meg a *Központi Nyomozó Parancsnokság*, amelynek az egyik alosztálya foglalkozott a vidéki Magyarországra kiterjedően a politikai bűncselekmények felderítésével.¹⁹

A nyomozó osztály 1942-től a Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága néven működött tovább.

A két világháború közötti korszak titkosszolgálatának (Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főcsoportja, Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Osztály [1928] Parancsnokság [1943-tól] törzsalosztályának A csoportja, HM VI-2. osztály) legfőbb feladata a szélsőjobb- és szélsőbaloldali mozgalmak, valamint a kisantantorságok hírszerző szervezetei tevékenységének elhárítása volt.

Már 1920-tól jól szervezett levélcenzúrát alkalmaztak a szélsőséges politikai csoportok működésének ellenőrzésére. A telefon-ellenőrzés irányítása a Belügyminisztérium (BM) Közigazgatási Osztály vezetőjéhez tartozott, viszont 1924-től azt egy külön erre a célra létrehozott detektívcsoporthoz végezte, amely a BM épületének V. emeletén, egy elkülönített körletben, titokban működött. Ebben az időben 80-100 telefon lehallgatására voltak képesek.

A politikai rendőrség tagjai – akik a rendőrségen belül a detektívtestülethez tartoztak, és így katonai rangjuk nem volt, és egyenruhát sem viseltek – szintén szoros alá- és fölrendeltségben dolgoztak. A csendőrnnyomozók – a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály munkatársaihoz hasonlóan – polgári ruhában is dolgoztak ugyan, de az egyenruhás állományhoz tartoztak, és katonai rendfokozatuk is volt.²⁰

Az Államvédelmi Központ (1942–1944)

A hivatalos álláspont szerint hazánk 1941. június 16-ával, a Szovjetunió elleni támadáshoz való csatlakozással lépett be a második világháborúba. Ennek egyenes következménye volt, hogy szükségessé vált egy sokkal hatékonyabb elhárító és hírszerző szervezet létrehozása. Ennek érdekében 1942-ben a titkos információgyűjtéssel foglalkozó belbiztonsági szervek munkájának koordinálására, összehangolására a BM-en belül létrehozták az Államvédelmi Központot (ÁvK). A központ feladatai közé tartozott az 1942. június 26-án kelt

¹⁹ PARÁDI 2012: 98–99.

²⁰ SZAKÁLY 2013: 358.

– nyilvánosan ki nem hirdetett – 6290. BM és a HM. 1942. Eln.1/52.161. rendeletek szerint az állam belső rendje elleni szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázscelemekények, a honvédelem érdekeit sértő vagy veszélyeztető, országos jellegű közellátási visszaélések elleni fellépés, valamint a kémelhárítás és a nemzetvédelem.

Az ÁvK munkájában a BM közbiztonsági osztálya, a vezérkari főnökség több osztálya, a politikai rendőrség és a csendőrség központi nyomozó osztálya vett részt, és a fenti ügykörökben az ÁvK irányította a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat. A központ állományába csendőr-, honvéd- és katonatisztek, csendőr és katonai nyomozók, rendőrségi detektívek, polgári tisztviselők és segédszemélyzet tartozott. Az igazságügyi miniszter 64000/1942. IV. sz. rendeletével ügyészt is rendelt az Államvédelmi Központhoz. Az ügyészi nyomozórészlegen a vezető mellett 1 ügyész, 4 törvényszéki titkár és jegyző, 21 csendőrnnyomozó, valamint gépirók és gépkocsivezetők dolgoztak.²¹

Az ÁvK első vezetője *Ujszászy István* vezérőrnagy, helyettese *Kudar Lajos* csendőr alezredes, közvetlen felettesük pedig a belügyminiszter, *Keresztes-Fischer Ferenc* volt.

A német megszállás után (1944. március 19.) az ÁvK tevékenysége nagymértékben visszaesett, bár hivatalosan, papíron még létezett.

A SZOCIALISTA IDŐSZAK POLGÁRI TITKOSSZOLGÁLATA (ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEZETEI)

A szovjet csapatok 1944. szeptember 23-án lépték át a trianoni Magyarország határát. December 21-én a debreceni református kollégium oratóriumában az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztotta az Ideiglenes Kormányt, amelynek vezetője a szovjet hadsereghez átalált *Dálnoki Miklós Béla* vezérezredes lett, aki ezt a posztot az 1945. november 15-i választásokig töltötte be. Az új kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, majd 1945. január 20-án Moszkvában fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval. Ebben a helyzetben szükségessé vált egy új állambiztonsági szervezet kialakítása, amely 1945 első napjaiban, egyszerre két vonalon kezdődött meg. Az Ideiglenes Kormány kommunistákhoz közel álló parasztpárti belügyminisztere, *Erdei Ferenc* megbízása alapján *Tömpe András*

²¹ NÁNÁSI 2011.

Debrecenben megszervezte a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát (PRO). A PRO január végén Budapestre költözött.

Ezzel szinte egy időben, 1945. február elején a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottságának utasítására *Péter Gábor* vezetésével megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, mintegy 60 fővel. Rövid ideig tehát két szervezet működött, amelyek között rivalizálás alakult ki. Ezt a helyzetet a kommunista vezetők átszervezésekkel próbálták megoldani; az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya néven működő szervezetet feloszlatták, Tömpe András pedig megkapta a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának irányítását. Az egységes, központi állambiztonsági szerv végül a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályából alakult ki. A PRO már a kormányzat Budapestre költözése előtt az Andrássy út 60. szám alatt rendezte be székhelyét, amelyet korábban Szálasi Ferenc a Hűség Házának nevezett el.²²

Meg kell említenem még az 1945. március 3-án a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyével a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében létrehozott Katonapolitika Osztályt (KATPOL) is. A Katonapolitikai Osztály feladatai a következők voltak:

- ♦ az ellenséges elemek, háborús bűnösök demokratikus hadseregbe bekerülésének a megakadályozása;
- ♦ elhárítás (harc az ellenséges hírszerző szervekkel szemben);
- ♦ háborús és népellenes bűnösök felderítése, tevékenységük bizonyítása;
- ♦ hadifogságból hazatértek ellenőrzése;
- ♦ hírszerzés.

1946-ban a rendőri szervezetből Államvédelmi Osztály néven önállósult a politikai rendészeti terület, amely már több műveleti háttértámogató részleggel rendelkezett. 1948. szeptember 1-jei hatállyal alakult meg az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), amely a 288.009/1948. BM. sz. rendelet értelmében kiszélesített hatáskörrel a belügyminisztérium (BM) közvetlen alárendeltségébe került. A hazai titkos információgyűjtő szervezetek létrehozását és működését szovjet tanácsadók „segítették” egészen a rendszerváltoztatásig.

Az Államvédelmi Hatóság az 1949. december 28-án kiadott, 4353/1949. MT. rendelettel vált a BM-től függetlenné, és került a Minisztertanács közvetlen

²² BORVENDÉG 2011: 1.

alárendeltségébe. Az ÁVH-ba olvastották be a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályát és a Honvéd Határőrséget.

A szovjet tanácsadók segítségével 1951 szeptemberében a X/3. Osztályból létrehozták az ÁVH-n belül a VIII. (Hírszerző) Főosztályt. A hírszerzés központi szervezetének kialakításával egyidejűleg megkezdődött a külföldi rezidentúrák felállítása.²³

A szovjet tanácsadók javaslatára az MT 1953. július 17-i ülésén úgy döntött, hogy az ÁVH-t mint önálló szervezetet megszünteti, és újra a BM alárendeltségébe helyezi. A BM-be visszakerült titkosszolgálatot azután 1955 decemberében I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség néven szervezték újjá.

Az 1960-as évek elején végrehajtott nagymértékű átszervezéssel létrejött a BM-ben az az állambiztonsági szervezeti rend, amely – a csoportfőnökségi felosztást tekintve – egészen 1990 januárjáig, a BM III. Főcsoportfőnökség megszüntetéséig érvényben maradt.

A RENDSZERVÁLTÁS HATÁSA

A POLGÁRI SZOLGÁLATOK TEVÉKENYSÉGÉRE

A politikai átalakulás természetesen magával hozta az állambiztonsági szervezetek megreformálását is. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során már javaslat született arról, hogy a fegyveres erők és a rendőrség tevékenységét mindenki számára hozzáférhető jogszabályokba foglalják. Az 1989. október 18-án megtartott Országgyűlés elfogadta, hogy a rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg.

A Dunagate-botrány

Természetesen az állambiztonsági csoportfőnökségek – bár különböző módon, de – készültek a várható változásokra. A III/III-as Csoportfőnökség a '90-es évek elejéig volt aktív, egészen addig, amíg ki nem robbant a Dunagate-botrány, a rendszerváltás idején lezajlott lehallgatási ügy. Ez volt az az időszak, amikor nagy számban semmisítettek meg titkosszolgálati iratokat. Az SZDSZ és a Fidesz képviselői 1990. január 5-én tettek feljelentést ismeretlen tettes ellen amiatt, mert

²³ TÓTH 2011: 8.

a BM állambiztonsági szervei titkos eszközökkel és módszerekkel nyomoztak ellenük, vagyis az ellenzéki pártok és szervezetek képviselőivel szemben.

Ez a lehallgatás, illetve annak leleplezése vetett véget az állambiztonsági szolgálat működésének. Közismert tény, hogy 1989 karácsonyán, a szolgálat (III/III Csoportfőnökség) Néphadsereg úti központjában ketten teljesítettek szolgálatot. Az egyikük volt Végvári József, aki hazaküldte társát, így egyedül maradt döntéshozó helyzetben az épületben, és ő volt az, aki beengedte oda a Fekete Doboz szerkesztőségének munkatársait, akik videóra vették a megsemmisített anyagokat, és a napi operatív jelentéseket, amelyeket január 5-én nyilvánosságra hoztak.²⁴ A kirobbant botrány hatására a belügyminiszter és az állambiztonsági főcsoportfőnök távozni kényszerült, a III/III-as Csoportfőnökséget pedig jogutód nélkül megszüntették, feladatait átmenetileg a kémelhárítási csoportfőnökség vette át. A botrányt kirobbantó Végvári József őrnagy, a főcsoportfőnök és a III/III. csoportfőnök pedig ügyészi megrovásban részesült.

A botrány hatására felgyorsultak az események, és a Minisztertanács a 3028/1990. határozat (1. b. pontja) alapján 1990. január 18-i hatállyal megszüntette a belső biztonsági szolgálatot (III/III. Csoportfőnökséget). Ugyanezen határozat 4. pontjában intézkedtek arról is, hogy a katonai elhárítást végző belügyminisztériumi szervezetet a Honvédelmi Minisztérium irányítása alá kell helyezni. Az Országgyűlés 1990. január 25-én elfogadta a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvényt, valamint a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet.

A Minisztertanács 1024/1990. MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok megszervezését végző bizottság felállításáról. A bizottság feladatul kapta:

- a nemzetbiztonsági szolgálatok általános szervezeti rendjére vonatkozó elvekre nézve az egyes feltételek kialakítását;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok működésével összefüggő szabályanyag kidolgozásának koordinálását;
- az átszervezéssel összefüggő együttműködés összehangolását, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az érintett minisztériumok között.

A szolgálatok megnevezéséről a 3039/1990. számú kormányhatározat úgy rendelkezett, hogy: „a Minisztertanács a 26/1990. (II. 14.) MT rendelet

²⁴ KENDE 2004: 103.

hatálybalépésének napjával létrehozta a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalát és Információs Hivatalát, továbbá a Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatalát. A Magyar Honvédség katonai felderítő szerve – Katonai Felderítő Hivatal elnevezéssel – nemzetbiztonsági szolgálatként működik.”

A Minisztertanács 1062/1990 (IV. 4.) MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendőrség bünyügyi szervei titkosszolgálati eszközökkel való kiszolgálásának szervezeti megoldásáról. A Minisztertanács 98/1990. MT rendelete módosította a 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet, amely szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását a miniszterelnöki hivatal e feladatokkal megbízott politikai államtitkára vette át.

BEFEJEZÉS

Az állambiztonsági munka tehát 1990. február 14-ével, a BM III. Főcsoport-főnökség megszüntetésével véget ért. Ugyanakkor az újonnan megalakult nemzetbiztonsági szolgálatok állományának nagy részét ekkor még a korábbi munkatársak képezték.

A rendszerváltoztatás utáni, Antall József vezette első kormányban, amely 1990. május 23-án alakult meg, Boross Péter mint politikai államtitkár, azután pedig mint tárca nélküli miniszter (1990. július 23. – 1990. december 21.) felügyelte a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok átalakítását és tevékenységét. Az átalakítással együtt járt a vezetők és az állomány cseréje is, így például a következő négy évben az NBH állományának 80%-át lecserélték.²⁵

A rendszerváltoztatást követően az alábbi rendvédelmi szervek voltak felhatalmazva titkos információgyűjtésre:

- ♦ a rendőrség az 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) alapján;
- ♦ a nemzetbiztonsági szolgálatok az 1995. évi CXXV. törvény alapján;
- ♦ a vám- és pénzügyőrség az 1995. évi C. törvény szerint;
- ♦ a határőrség az Rtv. 98. §-a alapján és a határőrizetről és a határőrségről szóló XXXII. törvény (HŐR tv.) alapján;
- ♦ a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat az Rtv. 75. §-a alapján;²⁶
- ♦ az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal nyomozó hatóságai az 1998. évi XCII. törvény 5. § (2) bekezdése szerint.

²⁵ KENDE 2004: 151.

²⁶ NYÍRI 1998: 14–15.

A Vám- és Pénzügyőrség és a határőrség korlátozott joggal (bírói engedélyhez nem kötött) rendelkezett a titkos információgyűjtés tekintetében.

Tisztelt Ezredes Úr! Kedves János!

Köszönöm Neked azt a lelkiismeretes oktatói és tudományos munkát, amelyet a rendvédelmi szervezetek új generációinak útra bocsátásához, szakmaiságuk megteremtéséhez nyújtottál!

Boldog születésnapot és még sok élményt kívánok családnod és barátaid körében!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső (1942): *A 60 éves magyar rendőrség 1981–1941*. Budapest: Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- BORVENDÉG Zsuzsanna (2011): „Ez nem spiclikedés, ez felderítés” – A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése, 1945–1950. *Betekintő*, (2). Online: https://www.betekinto.hu/hu/2011_2_borvendeg
- CSAPÓ Csaba (1999): *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó Alapítvány.
- DEÁK Ágnes (2015): *„Zsandáros és policzájós idők” – Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*. Budapest: Osiris Kiadó.
- GOTTREICH László – HONFI József – WINDISCH Aladárné szerk. (1974): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- KENDE Péter (2004): *Titkos magyar szolgálatok – Rege róka rejtem*. Budapest: Hibiszkusz Kiadó.
- KLANICZAY Tibor szerk. (1985): *Zrínyi Miklós prózai művei. Második rész, Aphorismuskok, 5. Explorator*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- NÁNÁSI László (2011): Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944). *Betekintő*, (2). Online: http://www.betekinto.hu/2011_2_nanasi
- NYÍRI SÁNDOR (1998): *A titkos információgyűjtés jogi alapjai*. Budapest: BM Duna Palota és Kiadó.
- PARÁDI József (2010): A határszéli csendőrség 1891–1918. *Rubicon Történelmi Magazin*, 21(1).
- PARÁDI József (2012): *A Magyar Királyi Csendőrség, Az első magyar központosított, közbiztonsági őrtestület, 1881–1945*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság.
- RESS Imre (2012): A kormányzati hírszolgálat átalakulása az Osztrák–Magyar Monarchiában a kiegyezés után 1867–1875. In CSÓKA Ferenc (szerk.): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából 1785–2011*. Budapest: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.

- SZAKÁLY Sándor (2013): Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása 1918–1922. In BODA József – PARÁDI József – SIMON F. Nándor (szerk.): *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 101–116.
- SZAKÁLY Sándor (2015): *A 2. vkf. Osztály, Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Budapest: Magyar Napló, VERITAS Történetszerkesztő Intézet, 14–21.
- SZOMOR Sándor szerk. (2011): *Jubileumi emlékalbum – A 125 éve alakult Budapesti Detektívtestület tiszteletére – Szemelvények az állami bűnüldözés történetéből*. Budapest: Országos Rendőr-főkapitányság, 175–179.
- TÁBORI Kornél (1921): *Titkosrendőrség és Kamarilla, Akták-Adatok a Bécsi Titkos Udvari és Rendőrségi levéltárból*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat.
- TÓTH Eszter (2011): A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. *Betekintő*, (2). Online: https://www.betekinto.hu/hu/2011_2_toth_e
- URBÁN Aladár (1991): Az 1948–1949-es szabadságharc rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 1(1), 7–16.
- URBÁN Aladár (1992): Tervek és eredmények az 1948–1949-es forradalom és szabadságharc idején az önálló magyar rendvédelmi szervek létrehozására. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2(3), 11–20.
- ZACHAR József (1999): Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 9(10), 202–206.

Jogforrások

- A Budapesti Fő- és Székesvárosi Állami Rendőrség 1895. évi működése (1896). Budapest: Főkapitányság – Pesti LLoyd-társulat Könyvnyomdája, 97.
- Ministeri rendelet, 1867. márcz. 10-ről, a kormány tényleges átvétele; az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei beadványok elfogadása tárgyában (1867). *Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára*, Pest, 36–37.